

Dr. sc. Reana Bezić*
Petra Šprem, mag. iur.**

ZAŠTITA ŽRTAVA U KAZNENOM POSTUPKU - PRAKTIČNA IMPLEMENTACIJA DIREKTIVE 2012/29/EU***

Zaštita žrtava intenzivirala se posljednjih 40-ak godina uz znanstvenu podršku i razvoj viktimologije. Paralelno s međunarodnim ustrajanjem na zaštiti ljudskih prava te s jačanjem stručne spoznaje o važnosti povijesno marginalizirane uloge žrtve u kaznenim postupcima europskog kontinentalnog kruga međunarodnopravna svijest o obvezi države da zaštiti žrtve najtežih kaznenih djela i pruži im potporu definirana je brojnim međunarodnim dokumentima. U tom smislu za europski pravni prostor značajnu ulogu ima i Direktiva 2012/29/EU o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela, koja je izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku implementirana u hrvatsko zakonodavstvo. Međutim osim danas već nesporno dostatne normativne podloge o zaštiti žrtava u kaznenom postupku postavlja se pitanje dobivaju li doista žrtve u praksi zaštitu i podršku koja im je osigurana kroz zakonske odredbe. Vođene tom mišlju, autorice su provele istraživanje među odjelima za podršku žrtvama i organizacijama civilnog društva kao glavnim službama za pružanje pomoći i podrške žrtvama tijekom kaznenog postupka u svrhu preispitivanja načina, učestalosti i potencijalnih praktičnih izazova s kojima se žrtve susreću prilikom korištenja svojih prava u praksi.

Ključne riječi: zaštita žrtava, Direktiva 2012/29/EU, odjeli za podršku žrtvama

* Dr. sc. Reana Bezić, asistentica na Katedri za kazneno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

** Petra Šprem, mag. iur., asistentica na projektu „Hrvatski monitor nasilja“ na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

*** Rad je napisan u okviru projekta „Hrvatski monitor nasilja (CroViMo)“, sufinanciranog od strane Hrvatske zaklade za znanost (UIP-2017-05-8876) i Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, te projekta “Razvoj karijera mladih istraživača: izobrazba novih doktora znanosti”, ESF DOK-2018-01-6494, financiranog od strane Europskog socijalnog fonda. Vidi opširnije službene stranice projekta CroViMo: www.violence-lab.eu.

1. UVODNA RAZMATRANJA

Razvoj svijesti o ljudskim pravima važan je dio procesa demokratizacije,¹ a vidljiv je i u području kaznenog prava. I dok zaštita prava okrivljenika već dugo vremena okupira kaznenopravnu misao, ideja o potrebi zaštite žrtava i njihovih prava u okviru kaznenog postupka došla je u fokus relativno kasno. Povećanje svijesti o potrebi zaštite žrtve u najrepresivnijem pravnom području značilo je ujedno i promjenu paradigme, koja je ostvarivanje pravičnosti gradila s fokusom na pravima okrivljenika, dok je žrtva dugo vremena bila posve marginalizirana kako u praktičnom tako i u znanstvenom smislu. Na tom tragu posljednjih 30-ak godina u okviru Vijeća Europe, a kasnije i Europske unije, doneseni su brojni pravni instrumenti iz područja zaštite žrtava u kaznenom postupku, a osnovan je i nemali broj tijela i organizacija koje se bave tim pitanjem. Europski dokumenti trebali su zajamčiti da se među državama članicama osiguraju minimalni standardi zaštite žrtava te da se to područje, uvažavajući različitost kaznenopravnih sustava na području Europske unije, što je moguće više harmonizira. Važan doprinos tom zadatku dala je Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP (dalje u tekstu: Direktiva),² koja je osigurala žrtvama tretman kakav zaslužuju – osjetljiv na specifične potrebe žrtve, nediskriminatoran i uz pažljivu zaštitu od njezine sekundarne viktimizacije. Direktiva je svojim odredbama dala važan impuls u izgradnji europskih kaznenopravnih sustava osjetljivih na žrtve i njihove potrebe te osigurala konačnu normativnu prepoznatljivost žrtve kao aktera kojem je potrebna sustavna i stvarna (ne samo proklamirana) podrška. Potonje je vrlo važno uzmemo li u obzir da tretman žrtve može biti snažan indikator kvalitete pravosudnog sustava.³ Ipak, progresivna i opsežna normativna podloga samo je prvi korak prema poštivanju žrtve te još uvijek ne znači dostatnu sigurnost da će one u postupku ta prava moći učinkovito i potpuno ostvariti. Za potpuno uvažavanje žrtve bilo je potrebno stvoriti i strukturne i institucionalne preduvjete, koji će i u praktičnom smislu zaokružiti reorijentaciju kaznenopravnog fokusa s počinitelja na žrtvu. Za Hrvatsku su u tom smislu važni odjeli za podršku žrtvama i svjedocima i organizacije civilnog društva koje predstavljaju institucionalni kostur za neometano ostvarivanje prava koja žrtve u postupku imaju. Funkcioniraju li ta tijela u praksi i jesu li žrtve u Hrvatskoj u mogućnosti i u

¹ Vujčić, V.: Svijest o ljudskim pravima, *Politička misao*, (37)3, 2000, str. 55.

² SL L 315, 14. 11. 2012., dostupno na poveznici: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>.

³ Öberg, J.: Trust in the Law? Mutual Recognition as a Justification to Domestic Criminal Procedure, *European Constitutional Law Review*, 16, 2020, str. 42.

praktičnom smislu svoja prava ostvariti, pitanja su koja su bila misao vodilja za autorice ovog rada. U prvom dijelu rada autorice će dati kratki pregled razvoja položaja žrtve u kaznenom postupku i okolnosti koje su doprinijele njezinoj recentnoj demarginalizaciji, dok će u drugom dijelu rada kratko proanalizirati implementirane odredbe Direktive u hrvatsko zakonodavstvo i prava koje žrtve u Hrvatskoj imaju. U zadnjem dijelu rada bit će predstavljeno istraživanje koje su autorice provele među gore navedenim službama koje se bave pružanjem podrške žrtvama u kaznenom postupku, a u cilju stjecanja uvida u rad tih tijela te učinkovitosti i praktičnog doseg ostvarivanja prava žrtava.

2. KRATKI PREGLED RAZVOJA POLOŽAJA ŽRTVE - OD ZABORAVLJENOG SUBJEKTA DO KLJUČNE FIGURE U OSTVARIVANJU PRAVEDNOSTI

2.1. Uloga žrtve u kaznenim postupcima i znanosti kaznenog prava

Premda je kažnjavanje, pa i kazneni postupak, kroz povijest mijenjalo svoje naličje u sadržajnom, teleološkom i funkcionalnom smislu, od nastanka kaznenog prava žrtva je bila apodiktični element svakog kaznenog djela.⁴ Unatoč tome što je od svojih početaka razumijevanje koncepta kaznenog djela uključivalo s jedne strane počinitelja, a s druge strane žrtvu, stoljećima se teorija kaznenog prava razvijala bez obraćanja previše pozornosti žrtvi i njezinim pravima u okviru kaznenog postupka.⁵ Počinitelj je dugo vremena bio centralna figura koja je okupirala kaznenopravnu misao. Ipak, u novije vrijeme taj se pristup počinje polako, ali sigurno mijenjati te sredinom 20. st. dolazi do demarginalizacije žrtve na području kaznenog prava. Ne samo što žrtva dobiva aktivnu ulogu u kaznenom postupku već i kaznenopravni diskurs usmjerava svoj fokus na zaštitu njezinih prava. Viktimološke spoznaje o štetnim posljedicama sekundarne viktimizacije pružile su takvoj promjeni paradigme uvjerljivu znanstvenu podlogu te su natjerale zakonodavce da kazneni postupak

⁴ Čak i danas, kada u kriminologiji poznajemo i pojam tzv. zločina bez žrtve (*victimless crime*), navedenu sintagmu valjalo bi definirati široko. Svako pravno dobro koje se štiti normama kaznenog prava u širem smislu pripada ili društvu ili pojedincu. Stoga i kaznena djela koja se tradicionalno smatraju djelima bez žrtve, poput davanja/primanja mita, prostitucije, kaznena djela apstraktne opasnosti ili pak kažnjavanje ranih stadija ostvarenja kaznenog djela, poput pripremanja, u širem smislu služe zaštiti (potencijalne) žrtve – katkad pojedinaca, a katkad društva, odnosno njegove kohezije. (Opširnije o pojmu zločina bez žrtve vidi: Grant Stitt, B.: *Victimless Crime: A Definitional Issue*, *Journal of Crime and Justice*, 11(2), 1988, str. 87-102).

⁵ Fletcher, G. P.: *The Place of Victims in the Theory of Retribution*, *Buffalo Criminal Law Review*, 51, 1999, str. 51.

izgrade vodeći računa ne samo o pravima počinitelja nego i o zaštiti žrtve u okviru kaznenog postupka.⁶

Za izgradnju kaznenopravnih sustava orijentiranih na žrtvu⁷ trebalo je proći još nekoliko desetljeća te je tek krajem 20. st. "renesansa žrtve kaznenog djela u državnom kaznenom postupku"⁸ postala jedna od važnih značajki suvremenog kaznenog procesnog prava.

2.2. Izgradnja kaznenopravnih sustava orijentiranih na žrtvu na području Vijeća Europe

Razvoj spoznaje o potrebi zaštite žrtve i njezinih prava u kaznenom postupku stavio je pred kreatore politike izazovan zadatak. Tzv. kaznenopravni sustavi orijentirani na žrtvu⁹ jesu sustavi u kojima se učinkovito skrbi o pravima žrtve u okviru kaznenog postupka (od davanja novčanih potpora, pružanja besplatne pravne pomoći, emotivne i psihološke podrške, zaštite žrtve svjedoka od sekundarne viktimizacije do obazrivog postupanja svih sudionika) i zaštita njezinih prava pažljivo je izbalansirana s pravima okrivljenika u postupku.

Ishodišna točka u izgradnji takvih sustava u drugoj polovici 20. stoljeća bilo je kreiranje državnih kompenzacijskih programa u velikom broju razvijenih zemalja u svijetu.¹⁰ Prvi takav program imao je Novi Zeland 1963. (*The New Zealand Criminal Compensation Act*), a od kontinentalnih sustava Nje-

⁶ Tzv. *victim movement*, koji pojedini autori u jednom dijelu i kritiziraju, primjerice Fattah, koji upozorava na neke štetne nuspojave ovakvih pokreta. Fattah, E. A.: *From crime policy to victim policy: Reorienting the Justice System*. Macmillan Press, 1986.

⁷ Jain, A. i Singh, A.: *Victim-Oriented Criminal Justice System - Need of the Hour*, *Indian Bar Review*, (44)3, 2017, str. 125; Warner, K.: *The Implications of Victim-oriented Developments in the Criminal Justice System for Female Victims*, u: *International Victimology*, Sumner, C., Israel, M. i dr. (ur.), 1996, str. 177.

⁸ Tomašević, G. i Pajčić, M.: *Subjekti u kaznenom postupku: pravni položaj žrtve i oštećenika u novom hrvatskom kaznenom postupku*, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, (15)2, 2008, str. 820.

⁹ Opširnije o izgradnji takvih sustava u anglosaksonskom kaznenom pravu vidi u: Jain, A. i Singh, A.: *Victim-Oriented Criminal Justice System - Need of the Hour*, *Indian Bar Review*, (44)3, 2017, str. 125-137.

¹⁰ Premda su kompenzacijski programi nastali u trenutku kada je pravna svijest o potrebi zaštite žrtve bila već oblikovana te su doista omogućili žrtvi bolji položaj u okviru kaznenog postupka, zanimljivo je da ideja o takvim programima vuče svoj korijen iz jedne sasvim druge pravnofilozofske misli. *Ratio legis* takvih programa zasniva se na ideji o odgovornosti države za neuspjeh u zaštiti svojih građana od kaznenih djela. S obzirom na to da država ima monopol na silu i glavnu zadaću u prevenciji kaznenih djela ukoliko ne uspije u tome, mora snositi određeni dio odgovornosti. (Opširnije u: Spinedi, M.: *State responsibility v. individual responsibility for international crimes - Tertium non datur*, *European Journal of International Law*, (13)4, 2002, str. 895-899).

mačka 1976. (*Opferentschädigungsgesetz*).¹¹ Na području Europske unije prvi takav normativni akt bila je Rezolucija (77) 27 o kompenzaciji žrtvama kaznenih djela iz 1977., a uskoro i obvezujuća Europska konvencija o kompenzaciji žrtvama nasilnih kaznenih djela iz 1983.¹²

Paralelno s pojavom novčanih potpora žrtvama kaznenih djela tekla je i izgradnja normativnog okvira za pružanje žrtvama psihološke i emotivne podrške. Vrlo brzo je u okviru Ujedinjenih naroda (1985.) usvojena Deklaracija o temeljnim pravima žrtava kaznenih djela i zloporabe moći,¹³ koja uređuje pristup pravosuđu, restituciju, naknadu i pomoć žrtvi te je i danas svojevrsna *magna carta* za žrtve. Važnu ulogu u tom dijelu odigrali su i međunarodni kazneni sudovi, koji su kroz vlastitu praksu omogućili uvid u nedostatke postupka u kojem žrtva nije dovoljno zaštićena.¹⁴

Europski kontinentalni pravni sustavi od 80-ih godina 20. stoljeća pa sve do danas doživjeli su normativnu 'eksploziju' na području zaštite žrtava te je u okviru Vijeća Europe do danas usvojen cijeli niz pravnih instrumenata koji se bave pitanjem položaja i prava žrtava.¹⁵ Posljednjih godina Europska unija doista ima ključnu ulogu u izgradnji kaznenopravnih sustava orijentiranih na žrtvu na europskom kontinentu. Prvi opipljivi rezultat djelovanja EU-a na području promicanja prava žrtava kaznenih djela bila je Okvirna odluka Vijeća 2001/220/PUP od 15. ožujka 2001. o položaju žrtava u kaznenom postupku (u daljnjem tekstu: Okvirna odluka).¹⁶ Okvirna odluka označila je istinsku prekretnicu u pristupu pravima žrtve u kaznenom postupku.¹⁷ Države članice bile

¹¹ Cameron, B.: The New Zealand Criminal Compensation Act, 1963, The University of Toronto Law Journal, 16(1), 1965, str. 178.

¹² European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, Eur. T. S. No. 116, 1983.

¹³ UN (A/RES/40/34) (1985). Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, dostupno na poveznici: https://www.unodc.org/pdf/compendium/compendium_2006_part_03_02.pdf.

¹⁴ Rimski statut Međunarodnog kaznenog suda bio je jedan od prvih međunarodnih dokumenata koji je naglasio važnost zaštite žrtve u kaznenom postupku.

¹⁵ Primjerice Preporuka R(85)4 o nasilju u obitelji, Preporuka R(87)21 o pomoći žrtvama i sprječavanju viktimizacije, Preporuka R (85) 11 o položaju žrtve u okviru kaznenog prava i postupka, Preporuka Rec(2006)8 o pomoći žrtvama kaznenih djela itd. Opširnije v. u: Burić, Z.: Novi položaj žrtve u kaznenom postupku – u povodu obveze transponiranja odredaba Direktive 2012/29/EU u hrvatski kaznenopravni sustav, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, (22)2, 2015, str. 386.

¹⁶ OJ L 315, 14. 11. 2012., str. 57. Usp. Burić, Z. i Lučić, B.: Pravni i institucionalni aspekti položaja žrtve kaznenih djela u RH, Izvještaj, Projekt: Ciljana i rana procjena potreba i podrška žrtvama kaznenih djela, str. 7, dostupno na poveznici: http://www.zupsudvu.hr/radovi/pravni_i_institucionalni_aspekti_polozaja_zrtve_kaznenih_djela_u_RH.pdf.

¹⁷ Pavišić, B.: Novi hrvatski Zakon o kaznenom postupku, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, (15)2, 2008, str. 533.

su dužne implementirati odredbe Okvirne odluke s posebnom pažnjom, međutim izvješće Europske komisije nakon proteka implementacijskog roka pokazalo je da je harmonizacijski efekt na području zaštite prava žrtava, a zbog prevelikih razlika među zakonodavstvima država članica, u jednom dijelu ipak izostao.¹⁸ Pokazalo se da okvirne odluke nisu najučinkovitiji instrument u procesu harmonizacije i koordinacije nacionalnih zakonodavstava, već da je daleko snažnije pravno sredstvo u tom procesu direktiva zbog svog izravnog učinka.¹⁹ S obzirom na to da je potreba da se na području zaštite žrtava poduzmu određene promjene identificirana kao strateški prioritet od strane Europske komisije u planu implementacije tzv. Stockholmskog programa Europskog vijeća,²⁰ vrlo brzo počeli su pregovori o nacrtu direktive (2011). Države su bile složne u pogledu potrebe da se na razini Europske unije žrtvama omoguće barem minimalna jamstva u okviru kaznenog postupka, međutim zbog različitosti kaznenopravnih sustava i pregovori su bili obilježeni ponekim teškoćama, koje su naposljetku uspješno prevladane.²¹ Konačno, 2012. godine odredbe Okvirne odluke zamijenjene su odredbama Direktive.²² Direktiva je predvidjela i dodatne standarde zaštite žrtve kaznenog djela u odnosu na Okvirnu odluku te je postavila temelje za zajedničke standarde zaštite žrtve u okviru Europske unije i konačno je omogućila reintegraciju žrtve u kazneni postupak s čitavim nizom prava.

¹⁸ Buczma, S. R.: An overview of the law concerning protection of victims of crime in the view of the adoption of the Directive 2012/29/EU establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime in the European Union, ERA Forum 14, 2013, str. 5.

¹⁹ Opširnije o razlici između direktiva i okvirnih odluka v. u: Goldner Lang, I.: Europsko pravo kao okvir pravosudne suradnje u kaznenim stvarima, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, (21)2, 2014, str. 243.

²⁰ The Stockholm programme — an open and secure Europe serving and protecting citizens (2010/c 115/01), dostupno na poveznici: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:EN:PDF>.

²¹ Problematična su bila pitanja poput definicije žrtve, pristup posebnim pravima ovisno o ulozi žrtve u kaznenom postupku, definicija ranjivih skupina žrtava, nasilje u intimnim vezama i sl.

²² Više o sadržaju Direktive v. u poglavlju 2.3. ovog rada, a opširnije o sadržaju prava i položaju žrtve nakon implementacije Direktive na europskom području v. Lehmkuhl, M. J.: The Value of Legal Provisions for an Adequate Treatment of Victims of Crime: Does the Victims' Rights Directive of the European Union Set a New Benchmark?, u: Joseph J. i Jergenson S. (ur.), An International Perspective on Contemporary Developments in Victimology. Springer, 2020.

2.3. Implementacija Direktive 2012/29/EU u kaznenopravni sustav RH – prava žrtava u kaznenom postupku

Svaka implementacija europskog pravnog dokumenta, osobito na području kaznenopravne politike, predstavlja težnju za normativnom harmonizacijom, uz istovremenu barijeru različitosti pravnih sustava na europskom području, što se pokazalo izazovnim za većinu zemalja. Na određene nedostatke u implementaciji Direktive 2012/29/EU upozorila je i Europska komisija u svojem posljednjem izvješću iz 2020. godine.²³ Premda neki autori ističu da je u hrvatskom kaznenom procesnom pravu žrtvi kaznenog djela i tradicionalno pripadao relativno povoljan pravni položaj u usporedbi s većinom stranih zakonodavstava,²⁴ tek je Zakonom o kaznenom postupku iz 2008. godine (u daljnjem tekstu: ZKP/08) žrtva uvedena u kazneni postupak kao samostalni procesni subjekt diferenciran od oštećenika. Davanjem žrtvi statusa posebnog pravnog subjekta s pripadajućim pravima hrvatski ZKP/08 postao je suvremeni zakon i izvrsna normativna podloga za izgradnju kaznenopravnog sustava orijentiranog na žrtvu. Ubrzo je i u Hrvatskoj započeo proces implementacije Direktive.

Rok za pravovremeno transponiranje odredaba Direktive u hrvatski kaznenopravni sustav istekao je dana 16. studenog 2015., pri čemu su odredbe Direktive počele ostvarivati neposredan učinak.²⁵ Ipak, odredbe Direktive konačno su implementirane u hrvatsko zakonodavstvo tek sedmom novelom ZKP/08 (Narodne novine, broj 70/17 od 19. srpnja 2017.). Bez ambicije da ovim radom detaljno analiziraju odredbe Direktive kao i njihovu implementaciju u ZKP/08, što je u domaćoj literaturi već obrađeno,²⁶ autorice u nastavku daju sažet uvid u neka od ključnih prava žrtava u kaznenom postupku koja su, uz oslanjanje na tekst Direktive, ugrađena u naše zakonodavstvo.

²³ Report from the commission to the European Parliament and the Council on the implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, Brussels, 2020, dostupno na poveznici: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2020/EN/COM-2020-188-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF>.

²⁴ Op. cit., bilj. 8, str. 818.

²⁵ To znači da su države vezane ciljem Direktive, ali slobodne u izboru načina i forme u postizanju cilja. Ukoliko protekne zadani rok unutar kojeg države moraju implementirati Direktivu u nacionalno zakonodavstvo, Direktiva počinje ostvarivati neposredan učinak.

²⁶ Usp. Burić, Z.: Novi položaj žrtve u kaznenom postupku – u povodu obveze transportiranja odredaba Direktive 2012/29/EU u hrvatski kaznenopravni sustav, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, (22)2, 2015, str. 386, i Getoš Kalac, A.-M., Roksandić Vidlička, S. i Burić, Z.: Victimology, Victimisation (Typology) & Victim Protection, u: Mapping the Victimological Landscape of the Balkans: A Regional Study on Victimology and Victim Protection with a Critical Analysis of Current Victim Policies / Meško, Gorazd; Sárík, Eszter; Getoš Kalac, Anna-Maria (ur.). Duncker & Humblot, 2020, str. 74-110.

Načelno, sva prava u Direktivi namijenjena su svim kategorijama žrtava osim u situacijama kada zbog specifičnog svojstva žrtvi treba dodijeliti i dodatna prava, npr. pravo na zahtjev za besplatan pristup prevoditelju i tumaču za žrtvu koja ne govori ili ne razumije jezik kaznenog postupka (v. članak 7. Direktive) ili pak pravo na pravnu pomoć tijekom kaznenog postupka koja je ograničena na žrtve sa statusom stranaka u kaznenom postupku, što znači da će se to pravo primjenjivati samo u onim državama članicama u kojima postoji mogućnost da žrtva bude subjektom kaznenog postupka sukladno nacionalnom zakonodavstvu (v. članak 13. Direktive).

Direktiva teži osigurati da se prema žrtvama postupa s dostojanstvom i poštovanjem, uz adekvatno prepoznavanje potreba ranjivih skupina žrtava poput djece, žrtava seksualnog nasilja i sl. Također, Direktivom se utvrđuju minimalna pravila, a države članice mogu proširiti prava određena u Direktivi kako bi pružile višu razinu zaštite. Direktiva se primjenjuje na kaznena djela počinjena na području Europske unije i na postupke koji se vode u Uniji.

1. Opća prava žrtve

Čl. 43. ZKP/08 u prvom stavku navodi tzv. opća prava koja pripadaju svim kategorijama žrtava bez obzira na osobna obilježja/vrstu kaznenog djela kojega su žrtve. Neka su od njih:

a) pravo na pristup službama za potporu žrtvama kaznenih djela

Direktiva na više mjesta navodi da države moraju osigurati svim žrtvama pravo na pristup službama za potporu prije, za vrijeme, ali i odgovarajuće vrijeme nakon postupka. One osiguravaju pružanje emocionalne podrške žrtvama prije, tijekom i nakon postupka, pružaju informacije o pravima, o fazama kaznenog i prekršajnog postupka, osiguravaju žrtvama boravak u posebnoj prostoriji, pratnju žrtvama tijekom davanja iskaza te ih upućuju na specijalizirane institucije ovisno o potrebama žrtava.²⁷ Zakonodavac je propustio navesti da takav pristup, da bi bio učinkovit i nediskriminatoran, treba biti besplatan, kao što to navodi Direktiva. Opširnije o službama za potporu žrtvama bit će riječi u narednom poglavlju ovog rada (v. *infra*, poglavlje 3.1.).

b) pravo na djelotvornu psihološku i drugu stručnu pomoć i potporu tijela, organizacije ili ustanove za pomoć žrtvama kaznenih djela u skladu sa zakonom

Isto kao i prethodno navedeno, da bi sve žrtve na jednak način mogle ostvariti ovo pravo, potrebno je da takva pomoć žrtvama bude besplatna, pri čemu bi

²⁷ Sa službenih stranica Ministarstva pravosuđa, dostupno na poveznici: <https://pravosudje.gov.hr/podraska-zrtvama-i-svjedocima/6156>.

se opseg i način pružanja takve pomoći mogao odrediti podzakonskim aktima. Premda je riječ o financijskom izdatku na teret države, racionalno i odmjereno pružanje besplatne stručne pomoći moglo bi se osigurati barem za najranjivije kategorije žrtava.

c) pravo na zaštitu od zastrašivanja i odmazde

Pravo na zaštitu od zastrašivanja i odmazde spominje se u Direktivi na nekoliko mjesta, stoga je i naš ZKP/08 preuzeo navedenu formulaciju. Autorice smatraju da bi u tom dijelu u ZKP/08 valjalo ugraditi i zaštitu od sekundarne i ponovljene viktimizacije, kao što to čini Direktiva. Dodatno, naš Zakon ne govori ništa o načinu na koji bi službene osobe/tijela trebale zaštititi žrtvu od zastrašivanja i odmazde, osim što u čl. 44. st. 2. navodi da će predsjednik vijeća poduzeti prikladne mjere za zaštitu žrtve od utjecaja drugih osoba (prostorna izdvojenost prije ispitivanja i slično). Direktiva to pravo dodatno razrađuje pa navodi da se to može učiniti izdavanjem privremenih sudskih naloga, naloga za zaštitu, ograničavanjem broja nepotrebnih interakcija s nadležnim tijelima, saslušanjem putem audio-vizualnog snimanja, odvojenim ulazima i čekaonicama za žrtve te pozivanjem žrtve i počinitelja na raspravu u različita vremena.

d) pravo da bude saslušana bez neopravdane odgode nakon podnošenja kaznene prijave te da se daljnja saslušanja provode samo u mjeri u kojoj je to nužno za potrebe kaznenog postupka

Ovo je pravo iznimno važno radi zaštite žrtve od ponovljene i sekundarne viktimizacije. Prolazeći višestruka ispitivanja, žrtva ponovno prolazi kroz okolnosti počinjenja kaznenog djela, što za tako osjetljivu osobu najčešće predstavlja preveliki teret. Premda bi se u idealnom slučaju žrtva trebala ispitati samo jednom, to nije uvijek moguće, stoga je zadatak na tijelima koja sudjeluju u postupku da savjesno procijene pretežnost ponovnog ispitivanja u odnosu na zaštitu žrtve.

e) pravo podnijeti prijedlog za progon i privatnu tužbu, pravo sudjelovati u kaznenom postupku kao oštećenik, pravo biti obaviještena o odbacivanju kaznene prijave i odustajanju državnog odvjetnika od kaznenog progona te pravo preuzeti kazneni progon umjesto državnog odvjetnika

U skladu sa 'širenjem optike' o ulozi žrtve u kaznenom postupku vidljiva je i tendencija postupnog smanjenja razlika između kaznenog i građanskog sudovanja. Međutim neki autori ispravno upozoravaju da takav razvoj ima svoju cijenu.²⁸ Utilitarnost trodimenzionalne strukture postupka (počinitelj, država i

²⁸ Op. cit., bilj. 8, str. 821.

žrtva) sve se češće preispituje.²⁹ U Uputama o primjeni Direktive (DG Justice guidance document, u daljnjem tekstu: Upute)³⁰ jamči se žrtvama pravo da preispituju odluku državnog odvjetnika o nepoduzimanju/odustanku od kaznenog progona sukladno postupovnim pravilima države članice, pri čemu predmetom kontrole može biti i postupanje prema načelu oportuniteta (npr. u slučaju nepokretanja kaznenog postupka zbog nepostojanja javnog interesa za kaznenim progonom, zbog prirode i težine kaznenog djela i sl.).³¹

Ključan segment ovog prava odnosi se na mogućnost žrtve da preispita/kontrolira odluku državnog odvjetnika. U slučaju da državni odvjetnik bezuvjetno odustane od kaznenog progona po načelu oportuniteta, takva je odluka prema hrvatskom zakonodavstvu podložna instancijskoj kontroli u okviru državnog odvjetništva, a kroz pritužbu žrtve kaznenog djela višem državnom odvjetniku (čl. 206. c. st. 2. i 3. ZKP/08). Dodatno, prethodna suglasnost žrtve kaznenog djela potrebna je i u slučaju uvjetne odgode/odustanka od kaznenog progona po načelu svrhovitosti (čl. 206. d. st. 1. ZKP/08). Na taj je način hrvatski zakonodavac omogućio žrtvi da na prethodno opisane načine *de facto* preispita odluku državnog odvjetništva.

Još jedan važan oblik sudjelovanja žrtve u kaznenom postupku kroz koji žrtva direktno utječe na sam tijek kaznenog postupka predstavlja institut supsidijarnog tužitelja (čl. 55. ZKP/08). Institut supsidijarnog tužitelja tradicionalan je institut hrvatskog kaznenog procesnog prava te služi kao korektiv monopolu državnog odvjetnika nad pokretanjem kaznenog postupka prema načelu legaliteta. Ipak, s obzirom na tekst Uputa postavilo se pitanje je li postojanje predmetnog instituta usklađeno s ciljevima same Direktive.³² I premda postoje različita stajališta u vezi s pitanjem instituta supsidijarnog tužitelja te načina na koji je institut koncipiran u hrvatskom zakonodavstvu, kroz predmetni institut sud dolazi u poziciju da preispita postupanje državnog odvjetnika. S jedne strane da bi dozvolio oštećeniku sudjelovanje u postupku u ulozi supsidijarnog tužitelja, mora prethodno ispitati jesu li ispunjene zakonske pretpostavke za kazneni progon. Time se osigurava izbjegavanje zlonamjernih progona i šikaniranje nedužnih osoba. S druge strane državnom se odvjetniku daje mogućnost da se vrati u postupak i preuzme progon od supsidijarnog tužitelja, čime može korigirati svoju pogrešnu prosudbu. Navedenim institutima hrvatsko je

²⁹ Beloof, D. E., Third Model of Criminal Process: The Victim Participation Model, Utah Law Review, 1999, str. 290.

³⁰ Upute za implementaciju Direktive: https://ec.europa.eu/info/files/dg-justice-guidance-document-related-transposition-and-implementation-directive-2012-29-eu_en.

³¹ Ibid. str. 30.

³² Novokmet, A.: The Right of a Victim to a Review of a Decision Not to Prosecute as Set Out in Article 11 of Directive 2012/29/EU and an Assessment of its Transposition in Germany, Italy, France and Croatia, Utrecht Law Review, (12)1, 2016, str. 106.

zakonodavstvo u okviru mogućnosti žrtve da preispita monopol na kazneni progon te odluke državnog odvjetnika usklađeno s pravima zajamčenima Direktivom.³³

- f) pravo da na njezin zahtjev bez nepotrebne odgode bude obaviještena o ukidanju pritvora ili istražnog zatvora, bijegu okrivljenika i otpuštanju osuđenika s izdržavanja kazne zatvora, mjerama koje su poduzete radi njezine zaštite te o svakoj odluci kojom se pravomoćno okončava kazneni postupak

Navedeno pravo, koje spada pod šire pravo žrtve da bude informirana o ključnim segmentima postupka, osobito je važno za žrtve obiteljskog nasilja, koje često i žive s počiniteljem u istom kućanstvu. I kroz to se pravo zaštićuje žrtvu od zastrašivanja i odmazde. Premda je Direktiva u tom smislu još restriktivnija pa predviđa samo pravo žrtve da bude obaviještena o puštanju na slobodu ili bijegu počinitelja, autorice smatraju da bi bilo smisleno to pravo dodatno proširiti na mogućnost da se žrtvu na njezin zahtjev obavještava i o izlasku osuđenika iz zatvora za vikend ili neku posebnu priliku te o okolnosti premještanja zatvorenika u zatvorsku bolnicu/drugi zatvor. Sve upravo navedene okolnosti mogu za počinitelja stvoriti šansu da se približi žrtvi, eventualno ponovi kazneno djelo ili je zastraši, što za žrtvu, osim što joj pobuđuje osjećaj straha i nelagode, može imati i pogubne posljedice. Tako proširena odredba, prema mišljenju autorica, u potpunosti bi zaštitila žrtvu u svim zamislivim situacijama koje bi za nju mogle biti tegobne. Što se tiče načina informiranja žrtve, Direktiva ostavlja državama članicama na izbor način na koji će žrtve ostvariti takvo pravo, a žrtvama se pruža i mogućnost da odluku o tome da budu obaviještene mogu u bilo kojem trenutku izmijeniti. Nažalost, naš je zakonodavac u vezi s tim pravom napravio propust jer nije jasno odredio tko će, kada i na koji način o gore navedenim okolnostima obavijestiti žrtvu niti kome žrtva takav zahtjev može podnijeti. Da takva nepotpuna norma stvara teškoće u praksi, pokazuje i istraživanje u zadnjem dijelu rada (v. *infra*, poglavlje 3.3.).

2. Posebna prava žrtve

Neka od prava propisuju se za točno određene kategorije žrtva. Primjerice za žrtvu je svakako značajno pravo na pravnu pomoć, pa tako pojedine kategorije žrtava imaju pravo na opunomoćenika na teret proračunskih sredstava (djeca, žrtve kaznenih djela spolne slobode), a pored toga svaka žrtva koja u postupku sudjeluje kao oštećenik tužitelj ima pod zakonskim pretpostavkama

³³ Opširnije o usklađenosti instituta supsidijarnog tužitelja s Direktivom v. rad iz bilješke 33 i: Novokmet, A.: Sudska kontrola nepokretanja kaznenog postupka – institucionalni i procesni aspekti, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, (21)2, 2014, str. 645-678.

pravo na besplatnu pravnu pomoć (v. čl. 59. ZKP-a). U nastavku navodimo neka od posebnih prava žrtve.

- a) pravo žrtve na pravnu pomoć - žrtva kaznenog djela za koje je propisana kazna zatvora teža od pet godina, a koja trpi teže posljedice kaznenog djela, ima pravo na stručnu pomoć savjetnika na teret proračunskih sredstava pri podnošenju imovinskopravnog zahtjeva

Direktiva u čl. 13. navodi da države članice moraju osigurati žrtvama pristup pravnoj pomoći pod uvjetom da žrtve imaju status stranke u postupku. Državama članicama ostavljen je prostor da određuju uvjete i pravila prema kojima će žrtve imati pristup pravnoj pomoći. Upute pak navode da, ukoliko žrtva pod uvjetima nacionalnog prava ostvaruje pravo na pravnu pomoć, ta pomoć tada mora biti besplatna.³⁴ Naš se zakonodavac odlučio na mješoviti formalno-materijalni kriterij te je ograničio pravo na pravnu pomoć s obzirom na kategoriju kojoj žrtva pripada (samo žrtva kaznenog djela za koje je propisana kazna zatvora teža od pet godina – formalni kriterij, i koja pritom trpi teže posljedice kaznenog djela – materijalni kriterij) te s obzirom na vrstu pravne pomoći (samo pri podnošenju imovinskopravnog zahtjeva). Što se tiče potonjeg, *ratio* odredbi Direktive, a što proizlazi iz teksta Uputa, jest da se pravna pomoć tumači ekstenzivno te obuhvaća i pravno savjetovanje i pravno zastupanje te da nije ograničena na tako uzak segment kao što je to predvidio hrvatski zakonodavac. *De lege ferenda* valjalo bi preispitati tu odredbu te je proširiti na bilo koju vrstu pravne pomoći koja je žrtvi koja sudjeluje u postupku potrebna. Dodatno, u odnosu na formalni kriterij, činjenica da je to pravo rezervirano samo za žrtve težih kaznenih djela suviše je neosjetljiva s obzirom na to da i kaznena djela koja se prema okviru zapriječene kazne smatraju lakšima u stvarnosti mogu za žrtvu imati teške psihičke i emotivne posljedice (na primjer teška tjelesna ozljeda, protupravno oduzimanje slobode, otmica te, novije, spolni odnošaj bez pristanka, za koje je sve zapriječena kazna do pet godina zatvora). Treba razmisliti o izmjeni kriterija na način da se odnosi na žrtve koje spadaju u kategoriju ranjivih skupina, poput npr. žrtava spolnog nasilja.

- b) žrtva kaznenog djela nasilja počinjenog s namjerom ima pravo na novčanu naknadu iz sredstava državnog proračuna u skladu s posebnim zakonom; ako je žrtva prethodno ostvarila imovinskopravni zahtjev, uzet će se u obzir njegova visina pri odmjeravanju novčane naknade, a tako će postupiti i sud pri dosuđivanju imovinskopravnog zahtjeva ako je žrtva prethodno ostvarila novčanu naknadu iz sredstava državnog proračuna

³⁴ Op. cit., bilj. 32, str. 34.

- c) čl. 44. jamči da dijete kao žrtva kaznenog djela ima, uz tzv. opća prava i pravo na opunomoćenika na teret proračunskih sredstava, tajnost osobnih podatak i isključenje javnosti

Djeca svakako pripadaju ranjivoj kategoriji žrtava s obzirom na svoju dob, stoga zakon opet navodi da su sud, državno odvjetništvo, istražitelj i policija dužni prema djetetu kao žrtvi kaznenog djela postupati posebno obzirno imajući na umu dob, ličnost i druge okolnosti kako bi se izbjegle štetne posljedice za odgoj i razvoj djeteta. Autorice smatraju da je nepotrebno navoditi zahtjev za posebno obzirno postupanje kada je već prije (u čl. 16. st. 2.) zakonodavac predvidio da se prema svim žrtvama postupa posebno obzirno, već bi dovoljno bilo na prvom mjestu gdje se govori o zahtjevu za posebno obzirnim postupanjem prema svim žrtvama tu odredbu dodatno razraditi pa navesti da takvo postupanje uključuje uvažavanje svih okolnosti zbog kojih bi žrtva mogla biti ranjiva, od dobi, ličnosti, vrste kaznenog djela i slično. Kod djeteta žrtve valjalo bi ostaviti onaj dio odredbe koji navodi da će se nadležna tijela, kada je žrtva dijete, prvenstveno rukovoditi najboljim interesom djeteta.

- d) žrtva kaznenog djela protiv spolne slobode i žrtva kaznenog djela trgovanja ljudima ima, uz tzv. opća prava i prava koja pripadaju djetetu kao žrtvi, još i pravo prije ispitivanja razgovarati sa savjetnikom na teret proračunskih sredstava, da je u policiji i državnom odvjetništvu ispituje osoba istog spola te da je, ako je to moguće, u slučaju ponovnog ispitivanja ispituje ta ista osoba, pravo uskratiti odgovor na pitanja koja nisu u vezi s kaznenim djelom, a odnose se na strogo osobni život žrtve te zahtijevati da bude ispitana putem audio-videouređaja

Što se tiče prava zahtijevati ispitivanje putem audio-videouređaja, autorice upozoravaju na pomalo nespretan izričaj te odredbe. Naime nejasno je zašto se zakonodavac poslužio ovakvom formulacijom: „pravo zahtijevati da bude ispitana...“. Važno je naglasiti da ne postoji zakonska prepreka da svaka žrtva, neovisno o tome kojoj kategoriji pripada, zahtijeva takav poseban način ispitivanja, a osobito uzimajući u obzir opće pravo žrtve na zaštitu od zastrašivanja i odmazde, pri čemu se u praktičnom smislu upravo kroz poseban način ispitivanja to pravo može konkretizirati (kako žrtva ne bi morala doći u direktni kontakt s počiniteljem, što bi joj izazvalo određeni strah, nelagodu, patnju i sl.). Ako je pak zakonodavac želio omogućiti ovoj kategoriji žrtava da uvijek ima pravo ispitivanja putem audio-videouređaja, onda je ta odredba trebala glasiti: „ima pravo na vlastiti zahtjev biti ispitana putem audio-videouređaja“. Autorice smatraju da bi tek takvom formulacijom zakonski tekst zadovoljio standarde zaštite žrtava postavljene u Direktivi, koja u svojim odredbama nameće dužnost državama da osiguraju mjere zaštite, osobito mjere radi izbjegavanja vizualnog kontakta između žrtava i počinitelja korištenjem komunikacijske tehnologije.

3. Pojedinačna procjena žrtve

Među važnim institutima za žrtve koji naglašavaju potrebu individualnog pristupa svakoj žrtvi i osjetljivost za njoj pripadajuće potrebe svakako je i provedba pojedinačne procjene žrtve. U Uputi se navodi da taj institut predstavlja veliko postignuće same Direktive.³⁵ Procjenom se omogućuje djelotvorno prepoznavanje rizika sekundarne i ponovljene viktimizacije, zastrašivanja i odmazde od strane počinitelja tijekom kaznenog postupka. Direktiva navodi da bi takvu procjenu trebalo napraviti sa svim žrtvama kako bi se utvrdilo koje su zaštitne mjere za njih potrebne. Države članice moraju osigurati provedbu pravovremene i pojedinačne procjene žrtve kako bi se utvrdile posebne potrebe zaštite i opseg u kojem bi se one imale koristi, s tim da se u slučaju da je žrtva dijete predmnijeva potreba za takvim mjerama s obzirom na njihovu ranjivost (čl. 22. Direktive). ZKP/08 također poznaje institut pojedinačne procjene te u čl. 43. a. navodi da će prije ispitivanja žrtve tijelo koje provodi ispitivanje u suradnji s tijelima, organizacijama ili ustanovama za pomoć i podršku žrtvama kaznenih djela provesti pojedinačnu procjenu žrtve. Premda odredbe našeg Zakona i Direktiva predviđaju da bi takva procjena trebala biti obvezujuća, u čl. 22. st. 5. Direktiva predviđa određeni stupanj fleksibilnosti ovisno o težini kaznenog djela i stupnju štete koju je pretrpjela žrtva (jasno je da žrtva krađe manjeg iznosa novca i žrtva kaznenog djela silovanja ne zahtijevaju jednako opsežnu pojedinačnu procjenu).

Nedavno provedeno istraživanje prvih iskustava policijskih službenika u provođenju pojedinačne procjene žrtve u RH³⁶ pokazalo je da je taj institut zaživio u praksi.³⁷ Primjerice rezultati pokazuju da je u 103 predmeta obuhvaćena istraživanjem ukupno bila 141 žrtva (N=141), a da je u provođenju pojedinačne procjene aktivno sudjelovalo 110 žrtava ili visokih 78,01 %.³⁸ Također, u slučajevima izravnih žrtava obiteljskog nasilja u čak 71,8 % utvrđena je potreba za mjerama zaštite.³⁹ Istraživanje je upozorilo i na važan praktičan aspekt provedbe predmetne procjene, koji bi valjalo *pro futuro* poboljšati, a riječ je o problemu nejasnog razlikovanja prava žrtava od mjera njihove zaštite, što je i posljedica nedorečene normativne podloge.⁴⁰

Ovaj sažeti prikaz prava koja žrtve imaju u hrvatskom kaznenom postupku pokazuje da je, uz manje prigovore, hrvatski zakonodavac uspio zadovoljiti

³⁵ Op. cit., bilj. 32, str. 44.

³⁶ Ivičević Karas, E., Burić, Z. i Filipović, H.: Prva iskustva policijskih službenika u provođenju pojedinačne procjene žrtava kaznenih djela, *Policija i sigurnost*, 28(4), 2019, str. 468-489.

³⁷ Cf. *ibid.*, str. 487.

³⁸ Cf. *ibid.*, str. 478.

³⁹ Cf. *ibid.*, str. 479.

⁴⁰ Cf. *ibid.*, str. 480.

ključne standarde zaštite žrtve koji su propisani Direktivom te kreirati adekvatnu normativnu podlogu kojom prati moderna europska zakonodavstva.

Normativna analiza odredbi Direktive već je detaljno obrađena u domaćoj literaturi⁴¹ i može se reći da je u znanstvenim i stručnim krugovima postignut konsenzus da je normativna implementacija Direktive u hrvatski kaznenopravni sustav zadovoljavajuća. Ipak, nameće se pitanje je li Republika Hrvatska uspjela odgovoriti svojem vječno pripadajućem izazovu, a to je da dobar normativni okvir jednako uspješno implementira u praksi te i u praktičnom smislu, a ne samo onom normativnom, osigura žrtvama adekvatnu zaštitu u kaznenom postupku. Upravo je to pitanje bilo misao vodilja za provedbu kratkog istraživanja o kojem se govori u narednom poglavlju ovog rada.

3. POMOĆ I PODRŠKA ŽRTVAMA U OKVIRU KAZNENOG POSTUPKA

3.1. Odjeli za žrtve i organizacije civilnog društva

Prije nego što autorice u nastavku predstave istraživanje, uvodno valja reći nekoliko riječi o neizostavnim službama koje osiguravaju prijeko potrebnu pomoć i podršku žrtvama u cilju da adekvatno ostvare sva prava koja im pripadaju.⁴²

Uvođenjem novih prava za zaštitu žrtve u okviru kaznenog postupka bilo je potrebno uspostaviti i mrežu službi/organizacija/tijela koje bi obavljale tu funkciju. I Hrvatska je u tom smislu trebala stvoriti strukturne i institucionalne preduvjete da žrtve svoja prava uspješno konzumiraju. Međutim pitanje na koji će način i tko pružati pomoć i podršku žrtvama nije svugdje jednako riješeno.

U većini europskih zemalja usluge pružanja pomoći i podrške žrtvama u okviru kaznenog postupka obavljaju nevladine udruge.⁴³ Hrvatska je uz Mađarsku jedina europska zemlja koja je osnovala generičku službu pružanja podrške žrtvama - specijalizirane odjele na sudovima (odjeli za podršku žrtvama i svjedocima,⁴⁴ u daljnjem tekstu: odjeli). Ipak, s obzirom na to da su odjeli

⁴¹ Op. cit., bilj. 26.

⁴² Članak 8. Direktive govori o tome da države članice moraju osigurati žrtvama pristup službama za potporu.

⁴³ Navedeno pokazuju izvješća zemalja u sklopu projekta *Victim Support Services in the EU: An overview and assessment of victims' rights in practice* Agencije Europske unije za temeljna prava. Sva su izvješća dostupna na poveznici: <https://fra.europa.eu/en/country-data/2016/country-studies-project-victim-support-services-eu-overview-and-assessment-victims>.

⁴⁴ S obzirom na to da je fokus rada na žrtvama, autorice će govoriti isključivo o pružanju podrške žrtvama, s time da takvi odjeli podršku pružaju i svjedocima, ali i njihovim obiteljima.

osnovani na samo sedam od ukupno 15 županijskih sudova, i to u Osijeku, Rijeci, Sisku, Splitu, Vukovaru, Zadru i Zagrebu,⁴⁵ na ostatku područja djeluju nevladine udruge, tako da možemo reći da Hrvatska ima mješoviti institucionalni model podrške žrtvama (država + nevladine udruge). Naime kako bi se sukladno Direktivi pomoć i podrška žrtvama osigurale za područje cijele Hrvatske, za područja onih sudova na kojima ne postoje odjeli država osigurava pristup organizacijama civilnog društva (u daljnjem tekstu: organizacije), koje na tim područjima imaju zadaću pružanja emocionalne pomoći i praktične podrške žrtvama kaznenih i prekršajnih djela.⁴⁶ Riječ je o onim organizacijama civilnog društva koje su uključene u program „Mreža podrške i suradnje za žrtve i svjedoke kaznenih djela i prekršaja“, koji financira Ministarstvo pravosuđa i koji se provodi u trajanju od tri godine, odnosno od 1. 1. 2018. do 31. 12. 2020. godine. Te su organizacije odabrane putem javnog natječaja i djeluju na području isključivo onih županija u kojima nisu osnovani odjeli za podršku žrtvama.⁴⁷ Važno je napomenuti da svih sedam odjela sa sjedištem u županijskim sudovima djeluje i na nadležnim općinskim i prekršajnim sudovima. Takav mješoviti model pružanja podrške žrtvama, u kojem u nekim područjima podršku pružaju odjeli, a u nekima pak organizacije, može u praksi značiti razlike u uvjetima rada (v. *infra*, poglavlje 3.3.) i može otežati njihovu međusobnu harmonizaciju. Činjenica da navedeni odjeli ne postoje na preostalih osam županijskih sudova (od 2011. nije osnovan nijedan novi odjel), prema mišljenju autorica, koje je poduprto istraživanjem u nastavku, nedostatak je koji bi valjalo *pro futuro* izmijeniti te ipak osigurati da svi županijski sudovi

⁴⁵ Sustav podrške počeo se razvijati 2006. godine, kada je osnovan Odjel za podršku svjedocima i sudionicima u postupcima za kaznena djela ratnih zločina pri Ministarstvu pravosuđa. Prvi odjeli za podršku žrtvama i svjedocima osnovani su 2009. godine najprije u Zagrebu, Osijeku, Vukovaru i Sisku, a 2011. godine u Zadru, Splitu i Rijeci.

⁴⁶ Jasno je da pored odjela i organizacija brojne nevladine udruge u svom radu svakodnevno pružaju i pomoć i podršku žrtvama, često s fokusom na posebnim kategorijama (npr. žene, djeca, žrtve spolnog nasilja i sl.).

⁴⁷ Usporedbe radi Njemačka ima nekoliko generičkih službi koje pružaju podršku žrtvama. Velika većina organizacija koje nude žrtvama podršku jesu civilne (nevladine) organizacije. Najveća od njih, Weisser Ring, ima oko 400 podružnica. Ni Francuska nema uspostavljene posebne odjele pri sudovima. U 2012. Francuska je imala 173 nevladine organizacije za potporu žrtvama. U Austriji se glavna generička služba koja pruža podršku žrtvama, Weisser Ring, premda je nevladina udruga, oslanja na financijsku pomoć države.

Osim odjela za podršku žrtvama na spomenutim županijskim sudovima i organizacija civilnog društva uključenih u program u Republici Hrvatskoj postoji niz udruga koje se bave pružanjem podrške i pomoći žrtvama kaznenih djela. Štoviše, nacionalna mreža udruga i agencija koje se bave pružanjem pomoći žrtvama prilično je razgranata – broj takvih organizacija prelazi 350 (op. cit., bilj. 29, Getoš Kalac, Roksandić Vidlička i Burić, str. 84), što je s obzirom na populaciju i stopu kriminala u našoj zemlji zaista velik broj. Neke od njih specijalizirale su se za pružanje pomoći određenim kategorijama žrtava.

imaju takve odjele. Nedavna su istraživanja pokazala mnoge probleme u vezi s regionalnom pokrivenosti sustava podrške žrtvama u Hrvatskoj, osobito u ruralnim područjima, u kojima je vidljiv i manjak nevladinih organizacija,⁴⁸ stoga bi osnivanje dodatnih osam odjela pokrilo cijelo područje Hrvatske i rasteretilo pojedine organizacije koje svojim radom obuhvaćaju više županija.

Dodatna teškoća u funkcioniranju odjela i organizacija koja je vidljiva u praksi i potvrđena istraživanjem opisanim u poglavlju 3.2. ovog rada, a na što ispravno upozoravaju Getoš Kalac, Roksandić Vidlička i Burić (2020), jest nedostatak (relevantnih) statističkih podataka o djelovanju tih službi, kao i o žrtvama koje prođu kroz njihov sustav podrške. Sustavno prikupljanje, homogeniziranje i sistematizacija podataka koje bi takva tijela bila dužna prikupljati i eventualno javno objavljivati zasigurno bi doprinijelo kvaliteti njihova rada, boljoj povezanosti među tim tijelima, a omogućilo bi i vrijedne spoznaje na viktimološkoj razini. I ne samo to, Direktiva upravo to prepoznaje kao ključnu sastavnicu djelotvornog oblikovanja politika na tom području.

Obraćanje odjelima i organizacijama, jasno, posve je dobrovoljno. S obzirom na to da su samo određene organizacije uključene u gore navedeni program, kontakt upravo tih organizacija i, dakako, svih odjela naveden je na letku koji žrtva može dobiti na policiji, na državnom odvjetništvu i na sudu. Nedavna istraživanja rada odjela pokazuju da je u više od 80 % slučajeva žrtva na pozivu za sud saznala o postojanju odjela,⁴⁹ s time da je u oko 60 % slučajeva žrtva došla u kontakt s odjelom na način da su se djelatnici odjela obratili žrtvi.⁵⁰

Normativna dostatnost i kvaliteta te puki broj odjela i organizacija koji pružaju pomoć i podršku žrtvama kaznenih i prekršajnih djela ipak nije dovoljna garancija da će žrtve zaista u praksi uživati pomoć i podršku kakva im je potrebna i propisana. Autorice su provele kratko istraživanje među odjelima i organizacijama u cilju da ispitaju na koji način funkcioniraju odjeli i organizacije, kako se prava žrtve ostvaruju u praksi te postoje li određeni praktični izazovi i prepreke u ostvarenju prava žrtava u kaznenim postupcima. Intencija je da navedeno istraživanje posluži kao svojevrsna podloga i smjernica za daljnja, dublja istraživanja prava žrtava u kaznenom postupku, koja bi valjalo u budućnosti provesti. Istraživanjem se samo površinski 'zagreblo' u područje primjene prava žrtava i rad tijela za podršku žrtvama, ali rezultati svakako upućuju na praktične izazove kojima bi valjalo odgovoriti.

⁴⁸ Opširnije: op. cit., bilj. 17.

⁴⁹ Hamer Vidmar, N. i Bajto, M.: Potrebe žrtava i zadovoljstvo pruženom podrškom od strane odjela za podršku žrtvama i svjedocima, *Kriminologija i socijalna integracija*, 2018, (26)1, str. 47.

⁵⁰ Ibid. str. 48.

3.2. Istraživanje o ostvarivanju prava žrtava u okviru kaznenog postupka

Istraživanje je provedeno među djelatnicima odjela na sedam županijskih sudova i u organizacijama koje su navedene na letku koji se žrtvi daje na policiji, državnom odvjetništvu i sudu. Ideja istraživanja bila je da se stekne uvid u praktični doseg prava koja žrtve imaju u okviru kaznenog postupka i eventualnu detekciju mogućih izazova u praksi. Valja napomenuti da su se autorice, zbog ograničenog opsega rada, usmjerile na – u praktičnom smislu – ključna prava koja pripadaju žrtvi temeljem navedene Direktive. Istraživanje je provedeno krajem prve polovice 2020. godine putem *online*-ankete (Googleova obrasca). Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku.⁵¹ Svih sedam odjela sudjelovalo je u istraživanju, odnosno odgovorilo je na anketu, dok je od ukupno deset organizacija na anketu odgovorilo njih sedam (sve osim CESI SOS telefona i savjetovališta za Krapinsko-zagorsku županiju, DEŠA-Dubrovnik za Dubrovačko-neretvansku županiju te S.O.S. Virovitice - savjetovanje, osnaživanje i suradnja za Virovitičko-podravsku županiju). U svrhu istraživanja autorice su sastavile upitnik na temelju prethodno provedenih intervjua s praktičarima. Upitnik se sastoji od 45 pitanja, a podijeljen je na dva dijela. U prvom dijelu navedena su opća pitanja o samom odjelu/organizaciji (pokrivenost županija u radu, struktura i broj zaposlenika te vrsta pomoći koju ispitanici pružaju žrtvama), dok drugi dio obuhvaća pitanja o načinu na koji žrtve u praksi ostvaruju prava kroz rad ispitanika. Istraživanje se odnosilo na žrtve kaznenih djela, a ne i prekršajnih, premda i odjeli i organizacije u praksi rade sa žrtvama prekršaja. S obzirom na svijest o nepostojanju adekvatne baze statističkih pokazatelja autorice su određena pitanja morale oblikovati na način da je pitanje usmjereno na saznanja ispitanika, odnosno procjenu prema iskustvu koje imaju u tom području. U pitanjima u kojima ispitanici moraju ocijeniti učestalost (npr. korištenja pravom na opunomoćenika) autorice su koristile Likertovu skalu (nikad, rijetko, ponekad, često, uvijek). Provedena je deskriptivna analiza podataka, s time da će u nastavku teksta određeni rezultati

⁵¹ Upitnik je poslan svim odjelima za podršku žrtvama na sedam županijskih sudova (Osijek, Rijeka, Sisak, Split, Vukovar, Zadar, Zagreb) te svim organizacijama civilnog društva uključenima u Mrežu podrške (za Brodsko-posavsku županiju: Informativno pravni centar; za Dubrovačko-neretvansku županiju: DEŠA Dubrovnik; za Istarsku županiju: Centar za građanske inicijative Poreč; za Krapinsko-zagorsku županiju: CESI, SOS telefon i savjetovalište; za Međimursku i Varaždinsku županiju: Udruga za podršku žrtvama i svjedocima; za Požeško-slavonsku i Bjelovarsko-bilogorsku: Centar za podršku i razvoj civilnog društva „DELFIN“; za Karlovačku i Ličko-senjsku županiju: Ženska grupa Karlovac „Korak“; za Koprivničko-križevačku i Bjelovarsko-bilogorsku županiju: Udruga „HERA“ Križevci za zaštitu i promicanje ljudskih prava; za Šibensko-kninsku županiju: Udruga Zvonimir; za Virovitičko-podravsku županiju: S.O.S. Virovitica - savjetovanje, osnaživanje, suradnja).

biti prikazani grafički radi preglednijeg razumijevanja, dok će određeni podaci biti prokomentirani samo u tekstu rada.

3.3. Rezultati istraživanja

- a) Vrsta pomoći koju pružaju, broj i struktura zaposlenih odjela i organizacija

Dok se odjeli pri županijskim sudovima bave isključivo pružanjem emotivne podrške i praktične pomoći u snalaženju u kaznenom postupku, neke organizacije katkada pružaju i stručnu (psihološku i pravnu) pomoć. I na stranicama odjela za podršku žrtvama izrijekom je navedeno da takvi odjeli ne pružaju stručnu pomoć poput psihoterapije ili psihološkog savjetovanja, kao ni pravne savjete, a ne razgovaraju ni s maloljetnicima, već pružaju samo emotivnu potporu te žrtvama olakšavaju snalaženje u kaznenom postupku. Ukoliko pak djelatnici odjela procijene da je žrtvi potrebna stručna pomoć, uputit će je nevladinim udrugama ili stručnjacima koji im mogu u tom dijelu pomoći. Dakle vidljivo je da organizacije (zbog već spomenutog drugačijeg principa funkcioniranja) imaju nešto širi opseg rada.

Što se tiče broja zaposlenih, a upravo zbog netom navedenog većeg opsega rada, organizacije su te koje u većini slučajeva imaju veći broj zaposlenih. Ipak, i u slučaju odjela i u slučaju organizacija broj zaposlenih ne korelira s veličinom geografskog područja koje u svojem radu pokrivaju. Primjerice najveći broj zaposlenih (19) ima udruga Zvonimir, koja pokriva Šibensko-kninsku županiju, s time da se pružanjem pomoći i podrške žrtvama bavi sedam zaposlenih, slijedi Ženska grupa Karlovac „Korak“, koja pokriva Karlovačku i Ličko-senjsku županiju s 11 zaposlenih, od čega se također sedam zaposlenih bavi pružanjem podrške i pomoći žrtvama, te Informativno pravni centar, koji pokriva Brodsko-posavsku županiju, sa sedam zaposlenih, od čega četvero zaposlenih pruža pomoć i podršku žrtvama. Svi odjeli pak imaju samo po dva zaposlena, osim Odjela za podršku žrtvama pri Županijskom sudu u Sisku sa samo jednim zaposlenim. Pritom valja napomenuti da potonji Odjel u svojem radu pokriva područje čak četiri županije. S druge strane i Odjel pri Županijskom sudu u Zagrebu, koji neminovno pokriva veliko područje i po broju žrtava kaznenih djela i broju kaznenih postupaka,⁵² također ima samo dvije zaposlene osobe. Usporedbe radi, Odjel pri Županijskom sudu u Zadru, koji

⁵² Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (Izvjешće DZS Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2019. godini, www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/SI-1650.pdf, str. 76 i 77) na području nadležnosti Županijskog suda u Zagrebu u 2019. godini ukupno je optuženo 2779 osoba.

pokriva (samo) područje Zadarske županije, također ima dvoje zaposlenih.⁵³ Ukupan je broj zaposlenih osoba koje se bave pružanjem pomoći i podrške žrtvama u odjelima i organizacijama koje su sudjelovale u istraživanju 48. Iz svega navedenog jasno je da je broj zaposlenih koji se bave pružanjem podrške i pomoći žrtvama u većem broju odjela/organizacija mali, pri čemu organizacije imaju u pravilu veći broj zaposlenih. Dodatno, kad se pogleda područje koje pokrivaju, vidljiv je očiti nerazmjer između veličine područja koje pokrivaju i broja zaposlenih.

Zanimljivo je pogledati i strukturu zaposlenih prema zanimanju. Autorice je zanimao stručni profil zaposlenih u odjelima i organizacijama, kao i broj volontera. Od ukupnog broja zaposlenih koji se bave pružanjem pomoći i podrške žrtvama u svim odjelima i organizacijama - 48 - ukupno je tek pet socijalnih radnika, od čega tri organizacije imaju svaka po jednog socijalnog radnika, dok su na Odjelu pri Županijskom sudu u Zagrebu oba zaposlenika po struci socijalni radnici. Ostali odjeli nemaju nijednog socijalnog radnika. Rezultat je za autorice bio neočekivan s obzirom na to da je riječ o struci koja se bavi ranjivim članovima društva te kroz koju se stječe naobrazba i vještina u pristupu i načinu komunikacije s osobama kojima je iz ovog ili onog razloga potrebna emotivna podrška i pomoć. Socijalni je rad struka koja se temelji na empatiji i emotivnoj podršci više nego ijedna druga. Nažalost, struktura zaposlenih pokazuje da se u tom segmentu nije stavio poseban naglasak na te vještine. S druge strane istraživanje pokazuje da je broj pravника znatno veći i iznosi 15 (od ukupno 48). Na Odjelu pri Županijskom sudu u Zadru od ukupno dvoje zaposlenih oboje su pravnici. Jedan dio posla odjela i organizacija otpada na pomoć žrtvi oko praktičnog snalaženja u kaznenom postupku (informirati je o njezinim pravima, tijeku postupka, objasniti joj korake u procesnom postupanju), međutim to ne bi smjela biti primarna funkcija odjela. Kako se odjeli eksplicitno ne bave pružanjem pravne pomoći, već pružanjem emocionalne podrške svjedocima i žrtvama prije, tijekom i nakon sudskog postupka i pružanjem praktičnih informacija žrtvama i po potrebi članovima njihovih obitelji, autorice smatraju kako pravna profesija ne omogućuje stjecanje vještina prijeko potrebnih žrtvi na isti način kao i socijalni rad. To ne znači da pravnici ne bi trebali raditi u tim odjelima, već bi idealna bila njihova međusobna sinergija te bi trebalo težiti tomu da se taj omjer ipak izmijeni u korist socijalnih radnika. Što se tiče psihologa, od odjela samo onaj pri Županijskom sudu u Vukovaru ima zaposlenog psihologa, dok ostali odjeli nemaju psihologe. Od organizacija pak pet ih ima zaposlene psihologe, a ostale koje su sudjelovale u istraživanju nemaju. Ukupni broj zaposlenih psihologa (od ukupno 48 zaposlenih) jest sedam. Dakle od ukupno 48 zaposlenih osoba koje

⁵³ Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, *ibid.*, na području nadležnosti Županijskog suda u Zadru u 2019. godini ukupno je optuženo 885 osoba.

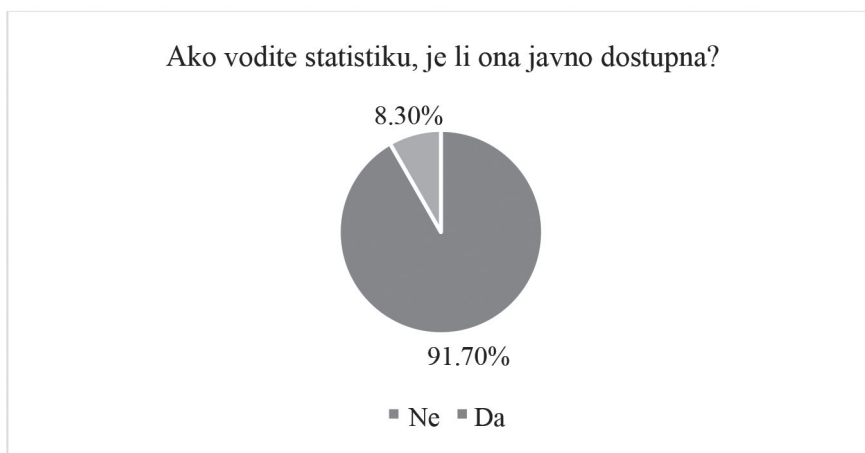
se bave pružanjem pomoći i podrške žrtvama u odjelima i organizacijama koje su sudjelovale u istraživanju ukupno je pet socijalnih radnika, čak 15 pravnika i sedam psihologa. U narednom istraživanju valjalo bi istražiti na koju struku otpada preostali 21 zaposleni.

b) Baze statističkih pokazatelja

Idući graf upućuje na to da gotovo ne postoje javne baze statističkih pokazatelja koje bi mogle pomoći u poboljšanju rada odjela i organizacija, boljoj međusobnoj koordinaciji tijela koja pružaju podršku žrtvama, poslužiti kao izvor vrijednih saznanja i spoznaja o samim žrtvama u svrhu unapređivanja sustava podrške (v. *supra*). Ondje gdje baze postoje (75 % ispitanika navodi da imaju statističku bazu podataka) istraživanje pokazuje da u više od 90 % slučajeva nisu javno dostupne. Smislenost internih baza podataka upitna je i sa znanstvenog i s praktičnog aspekta.

Graf. 1.

JAVNA DOSTUPNOST PRIKUPLJENIH STATISTIČKIH POKAZATELJA O VLASTITOM RADU

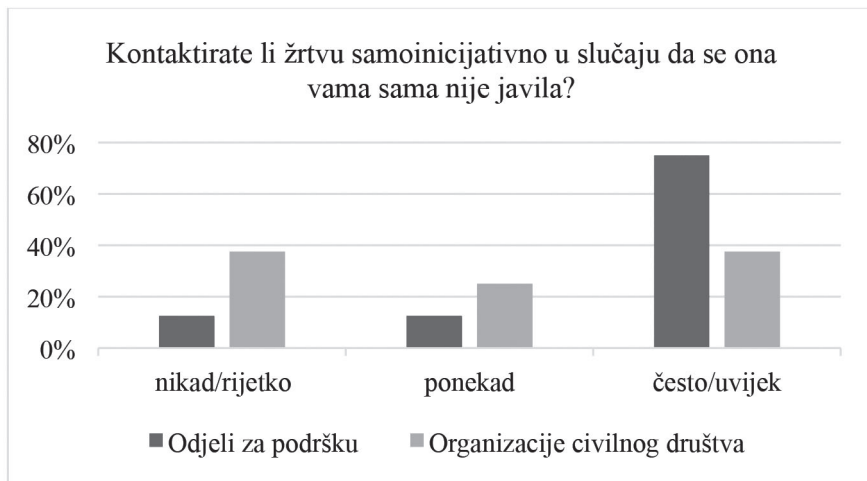

c) Kontakt sa žrtvom

Kako je već spomenuto, jasno je da odjeli pri Županijskim sudovima češće samoinicijativno mogu kontaktirati žrtvu nego organizacije s obzirom na činjenicu da odjeli pri sudovima imaju bliži kontakt sa sucima i sudskim predmetima.

Graf 2.

SAMOINICIJATIVNO KONTAKTIRANJE ŽRTVE

Istraživanje je pokazalo da žrtve najčešće kontaktiraju ispitanike tijekom kaznenog postupka, a rjeđe prije i nakon kaznenog postupka. Što se tiče kategorije žrtava s obzirom na kazneno djelo počinjeno prema njima, žrtve se najčešće obraćaju za pomoć i podršku u slučaju kaznenih djela protiv života i tijela, spolne slobode te braka, obitelji i djece. Iako pitanje nije obuhvatilo konkretna kaznena djela, već samo glave zakona, rezultati su bili očekivani. Riječ je naime o glavama zakona koje uključuju nasilne delikte, od ratnih zločina, preko obiteljskog i seksualnog nasilja, pa sve do zlostavljanja djeteta. Jasno je da se radi o kaznenim djelima kod kojih posljedice za žrtvu češće mogu biti velika trauma, prouzročeni strah i dugotrajna patnja (za razliku primjerice od imovinskih delikata).

d) Pojedinačna procjena žrtve

Kako je već navedeno (v. *supra*), provođenje pojedinačne procjene žrtve važan je praktični doseg Direktive, koji omogućuje individualan pristup žrtvi, uvažavanje njezinih potreba i specifičnih okolnosti, poput npr. odnosa s počiniteljem, ranjivosti ili pak vrste kaznenog djela. Autorice je stoga zanimalo provode li se i koliko često pojedinačne procjene žrtve jer, premda Direktiva ostavlja prostor da se pitanju pojedinačne procjene pristupi fleksibilnije kad je primjerice riječ o lakšim kaznenim djelima, pogledom na odredbe ZKP/08 dalo bi se protumačiti da se takva procjena mora provesti uvijek. Iznenadjujući je podatak da su sve organizacije na pitanje provode li pojedinačnu procjenu

žrtve odgovorile potvrdno, dok je čak četiri od sedam odjela pri sudovima dalo negativan odgovor na isto pitanje. Objašnjenje takva rezultata možda leži u tome što neko drugo tijelo provodi takvu procjenu (primjerice policija ili pak sud). Naime naš ZKP/08 u čl. 43. a. navodi: "Prije ispitivanja žrtve, *tijelo koje provodi ispitivanje* će u suradnji s tijelima, organizacijama ili ustanovama za pomoć i podršku žrtvama kaznenih djela provesti pojedinačnu procjenu žrtve". Stajalište je autorica da bi valjalo intervenirati u zakonski tekst i normativno omogućiti odjelima i organizacijama da samostalno izrađuju pojedinačnu procjenu žrtve, kao što neke to već i rade u praksi. Razlog tomu leži u činjenici da odjeli i organizacije u razgovoru sa žrtvom mogu vrlo dobro ocijeniti i kako se žrtva osjeća, je li u strahu od počinitelja te u konačnici predložiti mjeru zaštite koju mogu podnijeti tijelu za ispitivanje, koje će onda predloženu mjeru odobriti ili odbiti. Kako u zakonskom tekstu stoji da će se pojedinačna procjena obaviti prije ispitivanja žrtve, ostaje upitnim može li takvo tijelo isključivo na temelju spisa kvalitetno obaviti pojedinačnu procjenu, bez kontakta sa žrtvom. Postoji mogućnost da se žrtva prije ispitivanja pozove u prostorije policije, suda ili pak državnog odvjetništva na pojedinačnu procjenu, a zatim na ispitivanje, no takav je postupak suviše kompliciran, odugovlačeći, a u konačnici i nepotreban. U tom smislu valjalo bi dodatno istražiti na koji način primjerice sud provodi pojedinačnu procjenu prije ispitivanja, odnosno pravi li je isključivo na temelju podataka iz sudskog spisa. Ukoliko je tako, tada bi adekvatnost takve prakse trebalo preispitati i omogućiti u zakonskom tekstu da takvu procjenu rade i odjeli i organizacije koje pružaju pomoć i podršku žrtvama, a za koje se može realno pretpostaviti da možda bolje od policije, državnog odvjetništva i suda mogu procijeniti zahtijeva li situacija žrtve neku od zaštitnih mjera.

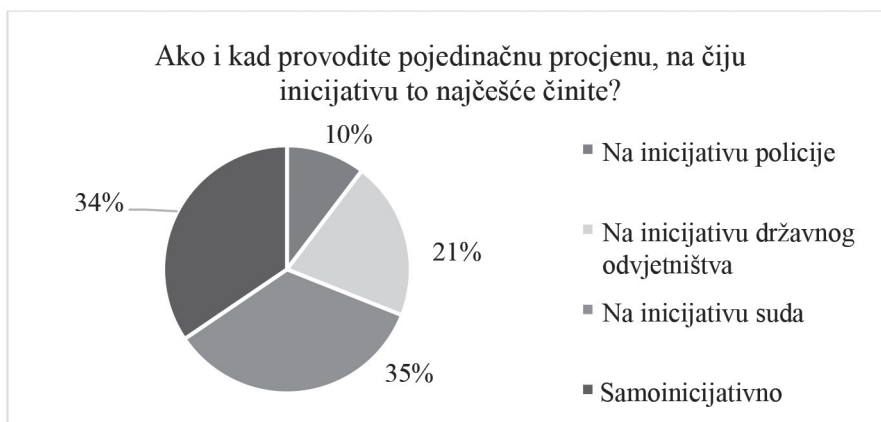
Također, valja uzeti u obzir da, premda je većina ispitanika odgovorila da primjena zaštitnih mjera koje se predlažu pojedinačnom procjenom primarno ovisi o vrsti kaznenog djela, neki smatraju da to mora primarno ovisiti o psihičkom stanju žrtve. I iz teksta Direktive da se iščitati da su osobne značajke žrtve poput dobi, spola, spolnog identiteta, seksualnog usmjerenja, invalidnosti, poteškoća u komunikaciji, odnosa s počiniteljem i sl. ipak kriteriji kojima bi se valjalo voditi na prvom mjestu. Ranjivost žrtve, a osobito u odnosu na počinitelja, trebala bi biti prvi i najvažniji kriterij, a zatim, dakako, i vrsta i okolnosti počinjenja kaznenog djela.

Dodatno, kod pitanja na čiju se inicijativu najčešće provode pojedinačne procjene (v. Graf 3) najčešće se navodi da je to na inicijativu suda ili samoinicijativno, a rjeđe na inicijativu policije ili pak državnog odvjetništva. Različitost u praksi postupanja od neprovođenja pojedinačne procjene na nekim odjelima do samoinicijativne provedbe pojedinačne procjene od strane drugih odjela jasno upućuje na stanovitu konfuznost tog instituta u praksi. S obzirom na to da Direktiva izrijekom govori o tom institutu kao iznimnom normativnom do-

segu koji bi trebao unaprijediti položaj žrtve u postupku, valjalo bi taj institut dodatno razraditi u zakonskom tekstu.

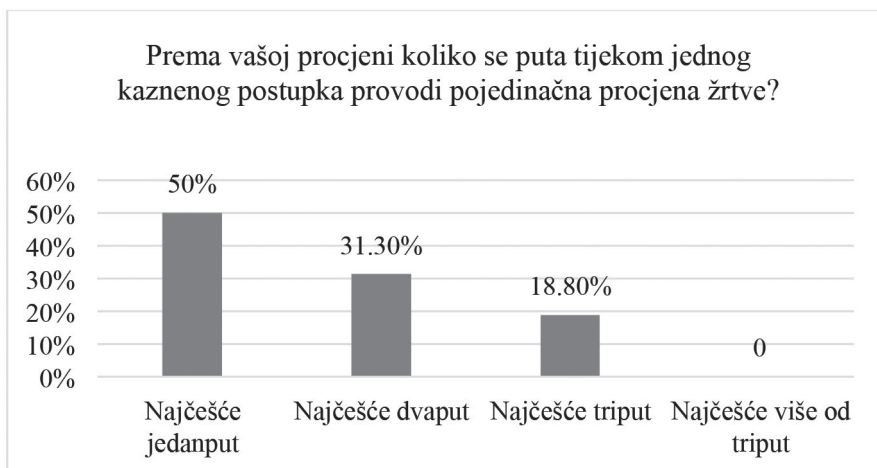
Graf 3.

NA ČIJU SE INICIJATIVU PROVODE POJEDINAČNE PROCJENE?

Graf 4.

PROCJENA BROJA POJEDINAČNIH PROCJENA PO KAZNENOM POSTUPKU

Posljednje pitanje povezano s pojedinačnom procjenom odnosilo se na učestalost provedbe pojedinačne procjene tijekom jednog kaznenog postupka (v. Graf 4). Rezultati pokazuju da se u 50 % slučajeva pojedinačna procjena pravi samo jedanput. Sukladno potrebi za uvažavanjem svih okolnosti slučajeva i individualnom pristupu žrtvama, tijela koja donose pojedinačnu procjenu moraju imati na umu da se potreba za zaštitnim mjerama prema žrtvi u tijeku kaznenog postupka može i izmijeniti zbog neke nove okolnosti. Posebno je to važno kada, primjerice pri provedbi prve pojedinačne procjene, tijelo procijeni da žrtva ne treba nikakve zaštitne mjere (npr. ne postoji potreba za policijskom zaštitom jer je počinitelj u istražnom zatvoru), no tijekom vremena, kada se ta okolnost izmijeni (npr. u istom primjeru počinitelj izađe iz zatvora i žrtva osjeti strah od ponovnog napada), može se predložiti potrebna zaštitna mjera kroz novu pojedinačnu procjenu.

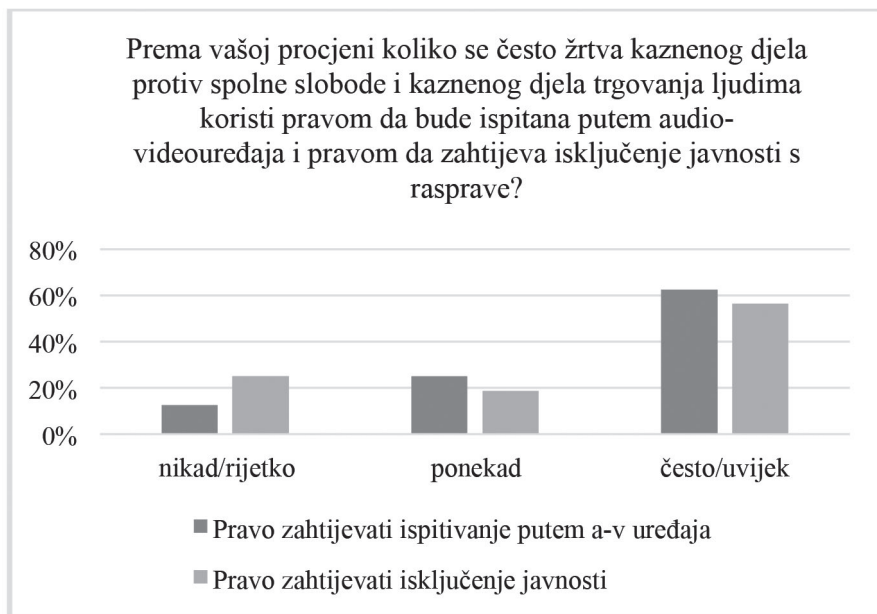
e) Korištenje pravima

Kada je riječ o žrtvama kaznenih djela protiv spolne slobode i trgovanja ljudima, one imaju pravo zahtijevati ispitivanje putem audio-videouređaja. Međutim ZKP/08 ne propisuje način, oblik ni kome se podnosi takav zahtjev. U praksi takve zahtjeve žrtve mogu podnijeti prilikom provedbe pojedinačne procjene, s time da u tim slučajevima tijela koja u tome trenutku odlučuju (raspravni sudac ili sudac istrage) nisu dužna donijeti, dakle ni obrazložiti, odluku/rješenje o takvu zahtjevu. Valja napomenuti da za provedbu snimanja moraju biti osigurane posebne prostorije, a audio-vizualnim uređajima moraju upravljati isključivo stručne osobe.⁵⁴ Premda rezultati pokazuju različita iskustva ispitanika, ipak je najviše njih odgovorilo da takve žrtve često ili uvijek traže poseban način ispitivanja putem audio-vizualnog uređaja. Slične odgovore ispitanici su dali kad je u riječ o isključenju javnosti s rasprave (v. Graf 5). To pravo može biti od iznimne važnosti za zaštitu dostojanstva žrtve u okviru kaznenog postupka.

⁵⁴ Na području čitave Hrvatske postoji ukupno 110 prostorija prikladnih za provođenje audio-videosnimanja, koje su opremljene s ukupno 226 audio-videouređaja, no podataka o broju snimanja nema. Dostupno na poveznici: https://www.kucaljudskihprava.hr/wp-content/uploads/2019/07/KLJP_ProCam_HRV_web.pdf.

Graf 5.

KORIŠTENJE PRAVOM ZAHTIJEVATI ISPITIVANJE PUTEM AUDIO-
VIZUALNOG UREĐAJA I ISKLJUČENJE JAVNOSTI S RASPRAVE

Još jedno praktično pravo koje omogućuje svim žrtvama, a osobito žrtvama obiteljskog nasilja, da lakše podnesu teret postupka te ih štiti od straha, odmazde, sekundarne i ponovljene viktimizacije jest pravo žrtve da zahtijeva biti obaviještena o pravomoćnoj sudskoj odluci u postupku, ukidanju pritvora ili istražnog zatvora, bijegu okrivljenika i otpuštanju osuđenika s izdržavanja kazne. Uz dodatne intervencije u zakonskom tekstu koje predlažu autorice (v. *supra*) navedeno pravo, prema procjeni ispitanika, žrtve iskorištavaju relativno često, kako je prikazano na Grafu 7. Autorice smatraju važnim napomenuti da je riječ isključivo o procjeni ispitanika, a ne o službenom statističkom podatku, s obzirom na to da se o tom ne vodi nikakva službena evidencija. Ipak, bilo bi zanimljivo vidjeti realne postotke slučajeva u kojima žrtva to pravo zahtijeva te u kojima joj je ono odobreno. Dodatan problem predstavlja i već spomenuta nepreciznost zakonskog teksta jer nije sasvim razvidno kojem tijelu, u kojem trenutku i na koji način žrtva podnosi takav zahtjev, može li i kako to tijelo njezin zahtjev odbiti te tko će u konačnici obavijestiti žrtvu o svemu navedenom.⁵⁵ Odgovori na pitanje koliko

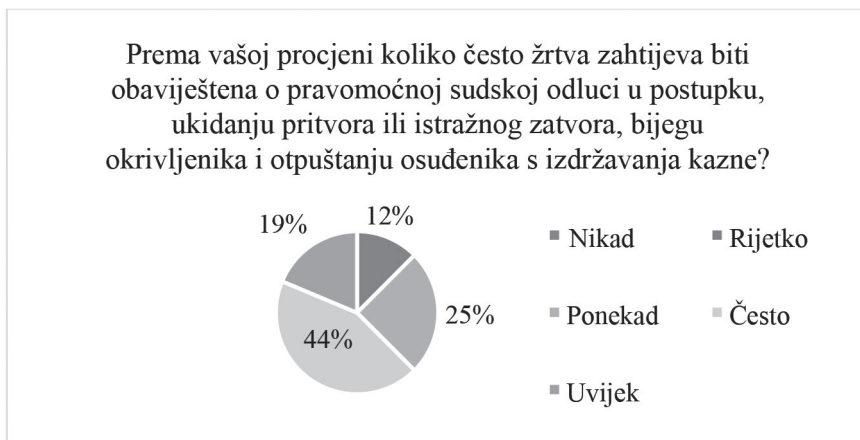
⁵⁵ U neformalnom razgovoru s praktičarima autorice su dobile informaciju da se takav zahtjev najčešće piše kao napomena na prednjoj stranici sudskih spisa ili pak na papiru na

često sami odjeli, odnosno organizacije obavještavaju žrtvu o tome bili su različiti. S jedne strane šest organizacija nikad ne obavještava žrtvu o navedenim okolnostima, dok dvije organizacije to čine ponekad, s druge strane četiri odjela to čini ponekad, dva nikad, a dva često. Oni koji to čine navode da saznanja za te okolnosti crpe iz sudskog spisa ili direktno od sudaca u postupku. Oni koji su naveli da to ne čine kao razlog uglavnom navode da oni takva saznanja nemaju. Kod pitanja znaju li ispitanici kome žrtva mora podnijeti takav zahtjev odgovori su još različiti - od toga da žrtva takav zahtjev mora dati sucu na zapisnik, zatim policiji, uredu za probaciju, državnom odvjetništvu, Ministarstvu pravosuđa, Upravi za zatvorski sustav, Odjelu za podršku žrtvama... Takvi odgovori stvaraju uvjete za konfuznu situaciju, koja je nastala kao posljedica nedovoljno određenog zakonskog teksta. Zakonodavac bi trebao popuniti te praznine na način da za pravo koje je za žrtvu u praksi iznimno važno odredi način i formu njegova ostvarivanja te tijelo koje o zahtjevu za ostvarenje toga prava odlučuje. Praznina u zakonskom tekstu odmaže žrtvama u korištenju svojim pravima jer ne znaju kome se trebaju obratiti, a dodatno stvara konfuziju i među potencijalno nadležnim tijelima, koja nemaju zakonsku odgovornost za izostanak odluke s njihove strane.

kojem se piše rezultat pojedinačne procjene. Da bi se navedeno pravo moglo ostvariti u punom obliku sukladno *ratio* zbog kojeg je žrtvama dodijeljeno, službe (policija, sud, uprava za zatvorski sustav) moraju biti jako dobro koordinirane. Nažalost, s obzirom na to da ne postoji neki interni elektronički sustav koji bi omogućio svim relevantnim akterima da imaju taj podatak te ih eventualno sam sustav može podsjetiti koga i kada trebaju obavijestiti npr. o tome da je počinitelj prijevremeno otpušten s izdržavanja kazne, preostaje vjerovati da se napomena na sudskom spisu ipak u praksi ne zanemaruje te da žrtva bez dodatnih poziva na svoju inicijativu dobiva taj podatak čim se neka od okolnosti navedenih u zakonu ostvari. Autorice smatraju da je nužno provesti dodatno istraživanje u kojem će se detaljnije istražiti na koji način žrtve to pravo ostvaruju jer, sudeći prema gore navedenom, u praksi je situacija zamagljena.

Graf 6.

UČESTALOST ZAHTJEVA ŽRTVE DA BUDE OBAVIJEŠTENA O
PRAVOMOĆNOJ SUDSKOJ ODLUCI U POSTUPKU, UKIDANJU
PRITVORA ILI ISTRAŽNOG ZATVORA, BIJEGU OKRIVLJENIKA I
OTPUŠTANJU OSUĐENIKA S IZDRŽAVANJA KAZNE

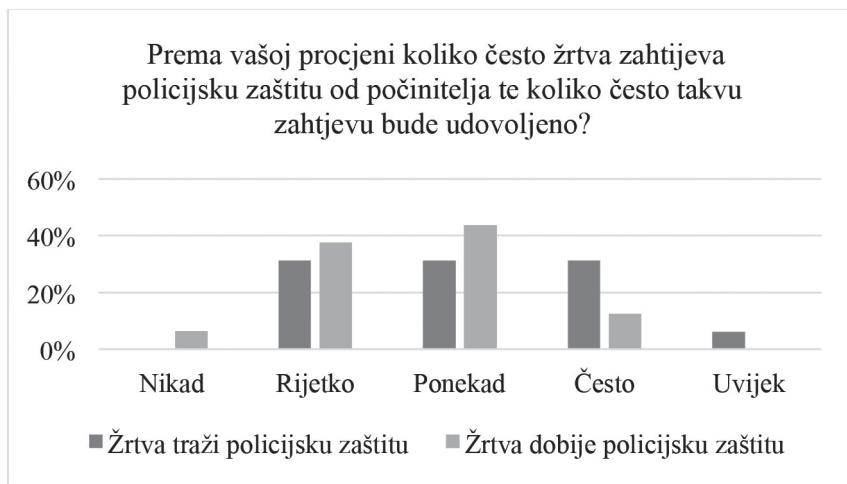

Rezultati koji se odnose na policijsku zaštitu, koja u praksi može biti važna mjera zaštite žrtve od zastrašivanja i odmazde, također su vrlo različiti te se iz navedenih rezultata ne može izvesti konačan zaključak o tome kako se to pravo ostvaruje u praksi. Dakako, pružanje policijske zaštite žrtvama determinirano je brojnim okolnostima na koje žrtve često nemaju utjecaj – od broja raspoloživih službenika (policajaca) pa do financijskih mogućnosti države. I ovdje je važno naglasiti da bi policijska zaštita trebala biti omogućena svim ranjivim kategorijama žrtava, osobito djeci, žrtvama seksualnog nasilja te žrtvama obiteljskog nasilja, koje sukladno pojedinačnoj procjeni pokazuju znakove opravdanog straha od počinitelja. Jasno, i ovdje treba uzeti u obzir sve okolnosti, pa i osobu počinitelja, način i vrstu počinjenja kaznenog djela i sl. Potreba za takvom mjerom trebala bi se razmotriti prilikom pojedinačne procjene, ali u suradnji i u razgovoru sa žrtvom.

Rezultati u Grafu 8 pokazuju da ispitanici podjednako procjenjuju da žrtve rijetko, ponekad i često traže policijsku zaštitu, dok u najvećem broju slučajeva ispitanici procjenjuju da žrtva ponekad dobije policijsku zaštitu (u 43,7 % slučajeva).

Graf 7.

UČESTALOST ZAHTJEVA I UDOVOLJAVANJA ZAHTJEVU ZA POLICIJSKOM ZAŠTITOM

Saslušavanje žrtve u postupku neizostavna je dokazna radnja u postupku jer je žrtva najvažniji izvor saznanja o okolnostima počinjenja kaznenog djela. Međutim kod teških kaznenih djela, odnosno djela gdje je žrtva doživjela tešku traumu, višestruko saslušavanje žrtve za nju može imati pogubne posljedice. U tom smislu i Direktiva i naš ZKP/08 upućuju zahtjev tijelima da se žrtva sasluša bez neopravdane odgode nakon podnošenja kaznene prijave te da se daljnja saslušanja provode samo u mjeri u kojoj je to nužno za potrebe kaznenog postupka (čl. 43. st. 1. toč. 5. ZKP/08). I ovdje će tijela trebati savjesno i brižljivo primijeniti načelo razmjernosti te s jedne strane staviti probitke, odnosno efikasnost postupka, a s druge strane zaštitu žrtve od sekundarne viktimizacije. Rezultati istraživanja pokazuju da se u 81 % slučajeva žrtva ispituje čak više od tri puta tijekom jednog kaznenog postupka, u 19 % slučajeva dva puta, a nitko od ispitanika nije odgovorio da se žrtva najčešće ispituje samo jedanput. Vidljivo je da ideal samo jednog saslušavanja žrtve u postupku u praksi nije zadovoljen. Takva bi se praksa mogla izbjeći češćom uporabom audio-vizualnih uređaja u postupku jer tada ne bi bilo potrebe da se žrtva, jednom ispitana na državnom odvjetništvu, ponovno ispituje na sudu, već je dovoljno na raspravi pogledati snimku. Ipak, i ovdje treba biti oprezan jer takav poseban način

saslušanja uvijek treba dovesti u ravnotežu s konfrontacijskim pravom okrivljenika, koje u tim slučajevima mora biti očuvano u najvećoj mogućoj mjeri.⁵⁶

4. ZAKLJUČAK

Razvoj područja zaštite žrtava u okviru kaznenog postupka intenziviran je posljednjih desetljeća. Žrtva, koja je dugo bila marginalizirani subjekt, u suvremenim kaznenopravnim sustavima dolazi u fokus znanosti, ali i prakse. Poduprta istraživanjima iz područja viktimologije, ali i širim pokretom za ljudska prava, kaznenopravna misao 21. stoljeća usmjerena je na osiguranje prava, podrške, zaštite i dostojanstva žrtve u kaznenom postupku. U okviru Europske unije do danas je donesen čitav niz pravnih instrumenata koji su u normativnom smislu pružili podlogu za izgradnju kaznenopravnih sustava orijentiranih na žrtvu, sustava koji će biti osjetljivi na potrebe žrtve i u kojima će država na sebe preuzeti odgovornost njezine zaštite. Direktiva 2012/29/EU o minimalnim pravima žrtava najznačajniji je aktualni europski dokument u tom području te dosta detaljno i razrađeno osigurava žrtvama sustavnu podršku u okviru kaznenog postupka. Direktiva je, uz manje nomotehničke zamjerke, uspješno implementirana u hrvatsko zakonodavstvo te je time stvorena adekvatna normativna podloga za podršku žrtvama. Međutim rezultati istraživanja koje su provele autorice upućuju na to da na tom području postoje praktični izazovi.

Prije svega, podršku i pomoć žrtvama trenutno pružaju i specijalizirani odjeli na županijskim sudovima (ali ne svim!) i pojedine organizacije civilnog društva. Takva dihotomija sustava podrške, prema mišljenju autorica, nije optimalna jer može otežati koordinaciju tih tijela. Dodatan je problem i činjenica da te službe nemaju javno dostupnu bazu statističkih pokazatelja koja bi mogla poslužiti kao smjernica kreatorima politika, ali i kao kontrolni mehanizam učinkovitosti implementacije Direktive. Nadalje, velik broj zaposlenih pravnikâ u odnosu na mali broj zaposlenih socijalnih radnika može upućivati na nedovoljnu osjetljivost prema žrtvi, kojoj primarno treba osoba koja posjeduje stručna znanja i vještine za pristup i način komunikacije s ranjivim članovima društva. Što se tiče pojedinačne procjene žrtve, koja je iznimno važan in-

⁵⁶ U predmetu *S. N. protiv Švedske*, u kojemu se podnositelja zahtjeva teretilo za bludne radnje nad jedanaestogodišnjim djetetom, Europski sud za ljudska prava postavio je kriterije prema kojima bi ograničenje okrivljenikova prava na suočenje sa svjedokom optužbe bilo opravdano radi zaštite interesa posebno osjetljivog svjedoka. Više o praksi Europskog suda i konfrontacijskom pravu u: Ivičević Karas, E.: Okrivljenikovo pravo da ispituje svjedoke optužbe u stadiju istrage kao važan aspekt načela jednakosti oružja stranaka u kaznenom postupku (u povodu presude Europskog suda za ljudska prava u predmetu *Kovač protiv Hrvatske*), *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, (14)2, 2007, str. 1014.

strument u prepoznavanju potreba žrtve i individualiziranom pristupu, rezultati upućuju na stanovitu konfuziju u postupanju. Naime neki Odjeli ne provode pojedinačnu procjenu, dok ih drugi provode. Zahtjev zakonodavca da pojedinačnu procjenu sastavlja tijelo koje provodi ispitivanje, a ne i odjel/organizacija koja pruža podršku žrtvama, promašen je i otežano provodljiv u praksi, stoga bi u tom dijelu tekst trebalo doraditi, makar na način da se i zakonski omogućiti da odjeli i organizacije također mogu provoditi pojedinačnu procjenu. Zakonski tekst stvorio je probleme i u vezi s pravom žrtve da zahtijeva obavijest o izlasku počinitelja iz zatvora. Naime pravna praznina u vezi s tim koje tijelo, kada i na koji način treba žrtvu o tome obavijestiti rezultirala je konfuzijom među odjelima i organizacijama jer su odgovori na pitanje kojem tijelu žrtva upućuje takav zahtjev bili različiti. Pravosudni je sustav pao i na testu zaštite žrtve od sekundarne viktimizacije s obzirom na to da se, prema procjeni odjela/organizacija, žrtve najčešće saslušavaju više od tri puta u okviru jednog kaznenog postupka.

Zaključno, normativna dostatnost na području prava žrtava nije dovoljna garancija adekvatne provedbe u praksi. Osim sitnih intervencija u zakonski tekst, na temelju predstavljenih rezultata, ostaje prostora za provedbu dubljeg istraživanja ove teme, koje bi konkretiziralo problematiku određenih aspekata zaštite žrtava. Praktični problemi u ovom području postoje, ali nisu nerješivi, stoga je važno da se odjeli i organizacije uključe kao aktivni sudionici u izradu zakonodavstva na ovom području te se predlaže uspostavljanje javne baze podataka koja bi omogućila uvid u učinkovitost provedbe sustava podrške žrtvama. Pohvalno je što je žrtva dobila normativnu prepoznatljivost kakvu zaslužuje, no za potpun i učinkovit sustav podrške bit će potrebna stanovita poboljšanja u praksi, praćena preciznijim zakonskim tekstom.

LITERATURA

1. Beloof, D. E.: Third Model of Criminal Process: The Victim Participation Model, Utah Law Review, 1999, str. 290.
2. Buczma, S. R.: An overview of the law concerning protection of victims of crime in the view of the adoption of the Directive 2012/29/EU establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime in the European Union, ERA Forum 14, 2013, str. 235-250.
3. Burić, Z.: Novi položaj žrtve u kaznenom postupku – u povodu obveze transponiranja odredaba Direktive 2012/29/EU u hrvatski kaznenopravni sustav, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, (22)2, 2015, str. 383-410.
4. Burić, Z. i Lučić, B.: Pravni i institucionalni aspekti položaja žrtve kaznenih djela u RH, Izvještaj za projekt: Ciljana i rana procjena potreba i podrška žrtvama kaznenih djela: http://www.zupsudvu.hr/radovi/pravni_i_institucionalni_aspekti_polozaja_zrtve_kaznenih_djela_u_RH.pdf (pristupljeno dana 20. lipnja 2020.).
5. Cameron, B.: The New Zealand Criminal Compensation Act, 1963, The University of Toronto Law Journal, 16(1), 1965, str. 177-180.

6. European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, European Treaty Service No. 116, 1983.
7. Fattah, E. A.: From crime policy to victim policy: Reorienting the Justice System, Macmillan Press, 1986.
8. Fletcher, G. P.: The Place of Victims in the Theory of Retribution, *Buffalo Criminal Law Review*, 51, 1999, str. 51-63.
9. Getoš Kalac, A.-M., Roksandić Vidlička, S. i Burić, Z.: Victimology, Victimization (Typology) & Victim Protection, u: Mapping the Victimological Landscape of the Balkans: A Regional Study on Victimology and Victim Protection with a Critical Analysis of Current Victim Policies / Meško, Gorazd; Sárik, Eszter; Getoš Kalac, Anna-Maria (ur.), Duncker & Humblot, 2020, str. 74-110.
10. Goldner Lang, I.: Europsko pravo kao okvir pravosudne suradnje u kaznenim stvarima, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, (21)2, 2014, str. 238-248.
11. Grant Stitt, B.: Victimless Crime: A Definitional Issue, *Journal of Crime and Justice*, 11(2), 1988, str. 87-102.
12. Hamer Vidmar, N. i Bajto, M.: Potrebe žrtava i zadovoljstvo pruženom podrškom od strane odjela za podršku žrtvama i svjedocima, *Kriminologija i socijalna integracija*, (26)1, 2018, str. 43-60.
13. Ivičević Karas, E.: Okrivljenikovo pravo da ispituje svjedoke optužbe u stadiju istrage kao važan aspekt načela jednakosti oružja stranaka u kaznenom postupku (u povodu presude Europskog suda za ljudska prava u predmetu Kovač protiv Hrvatske), *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, (14)2, 2007, str. 999-1018.
14. Ivičević Karas, E., Burić, Z. i Filipović, H.: Prva iskustva policijskih službenika u provođenju pojedinačne procjene žrtava kaznenih djela, *Policija i sigurnost*, 28(4), 2019, str. 468-489.
15. Jain, A. i Singh, A.: Victim-Oriented Criminal Justice System – Need of the Hour, *Indian Bar Review*, (44)3, 2017, str. 125-137.
16. Lehmkuhl, M. J.: The Value of Legal Provisions for an Adequate Treatment of Victims of Crime: Does the Victims' Rights Directive of the European Union Set a New Benchmark?, u: Joseph, J. i Jergenson, S. (ur.), *An International Perspective on Contemporary Developments in Victimology*. Springer, 2020.
17. Novokmet, A.: Sudska kontrola nepokretanja kaznenog postupka – institucionalni i procesni aspekti, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, (21)2, 2014, str. 645-678.
18. Novokmet, A.: The Right of a Victim to a Review of a Decision Not to Prosecute as Set Out in Article 11 of Directive 2012/29/EU and an Assessment of its Transposition in Germany, Italy, France and Croatia, *Utrecht Law Review*, (12)1, 2016, str. 86-108.
19. Öberg, J.: Trust in the Law? Mutual Recognition as a Justification to Domestic Criminal Procedure, *European Constitutional Law Review*, 16, 2020, str. 33-62.
20. Pavišić, B.: Novi hrvatski Zakon o kaznenom postupku, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, (15)2, 2008, str. 489-602.
21. Spinedi, M.: State responsibility v. individual responsibility for international crimes – Tertium non datur, *European Journal of International Law*, (13)4, 2002, str. 895-899.
22. Tomašević, G. i Pajčić, M.: Subjekti u kaznenom postupku: pravni položaj žrtve i oštećenika u novom hrvatskom kaznenom postupku, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, (15)2, 2008, str. 817-857.
23. Vujčić, V.: Svijest o ljudskim pravima, *Politička misao*, (37)3, 2000, str. 55-69.
24. Warner, K.: The Implications of Victim-oriented Developments in the Criminal Justice System for Female Victims, u: *International Victimology*, Sumner, C., Israel, M. i dr. (ur.), 1996, str. 177-191.

Summary

VICTIM PROTECTION WITHIN CRIMINAL PROCEEDINGS: THE PRACTICAL IMPLEMENTATION OF DIRECTIVE 2012/29/EU

Victim protection has intensified in the last 40 years with the scientific support and development of victimology. In parallel with international insistence on the protection of human rights and the strengthening of professional knowledge on the importance of the historically marginalised role of the victim in criminal proceedings in the European continental circle, international legal awareness of the state's obligation to protect and support victims of serious crimes is defined by numerous international documents. In this sense, Directive 2012/29/EU on the establishment of minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, which was implemented in Croatian legislation by amendments to the Criminal Code, also plays a significant role in the European legal area. However, apart from the already unquestionably sufficient normative basis of the protection of victims in criminal proceedings, the question arises as to whether victims in practice really receive the protection and support provided to them through legislation. Guided by this opinion, the authors conducted a short survey among victim support departments and civil society organisations as the main services for assistance and support during criminal proceedings in order to review the ways, frequency and potential practical challenges that victims face in exercising their rights in practice.

Keywords: victim protection, Directive 2012/29/EU, victim support department